

Vorbij privacy en veiligheid

Bijdrage aan het commissiedebat Digitalisering in het onderwijs, 1 december 2021



Bericht aan het parlement

Digitalisering in het onderwijs biedt veel kansen, maar leidt niet automatisch tot beter onderwijs. De politiek maakt zich terecht zorgen over privacy en digitale veiligheid, maar die focus is te beperkt. Ten eerste is er onvoldoende aandacht voor de structurele oorzaken achter de incidenten rond privacy en veiligheid. Ten tweede worden publieke waarden zoals inclusiviteit, keuzevrijheid en sociale samenhang nauwelijks besproken. Om de kansen van digitalisering voor het onderwijs te kunnen verzilveren, moet de overheid samen met onderwijspartijen alle effecten van digitalisering adresseren. Het Rathenau Instituut geeft vier aanbevelingen mee ter voorbereiding op het commissiedebat Digitalisering in het onderwijs van 1 december 2021.

1. Versterk publieke regie: *Breng in kaart waar wet- en regelgeving aanscherping behoeven rond datagebruik, profilering en verticale integratie. Overweeg of bepaalde delen van de digitale infrastructuur geheel onder publieke regie moeten komen.*

Groeiende marktmacht technologiebedrijven

Technologiebedrijven als Google en Microsoft hebben een groot marktaandeel in het lager, het voortgezet en het hoger onderwijs. Via hun producten en diensten verzamelen de bedrijven vele gegevens over leerlingen en onderwijsinstellingen. De Autoriteit Persoonsgegevens heeft daar haar zorgen over geuit. Inmiddels zijn er via SURF en SIVON gedetailleerde afspraken gemaakt met Google om te zorgen dat de producten voldoen aan de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Een belangrijke stap, maar het lost de problemen onvoldoende op.

Verticale integratie en vendor lock-in

Technologiebedrijven vergroten hun marktaandeel steeds verder, bijvoorbeeld door het integreren van verschillende producten en diensten. Een voorbeeld is *G-suite for Education* dat één pakket bevat met digitale leermiddelen, leerlingvolgsystemen en diensten als documentbeheer en e-mail. Een ander voorbeeld zijn de deals die de VSNU met grote uitgevers als Wiley en Elsevier sluit waarin publicatiediensten en datadiensten in één keer worden afgenomen. Bovendien gebruiken technologiebedrijven metadata waarmee ze inzicht krijgen in de manier waarop hun producten worden gebruikt en waarmee ze die producten vervolgens kunnen verfijnen waardoor ze hun grip op de markt versterken. Marktafhankelijkheid van een paar grote spelers remt innovatie en leidt tot een *vendor lock-in*. De prijs van de digitale producten kan dan ineens verhoogd worden. Dat gebeurde onlangs met het leerlingvolgsysteem Magister in het middelbaar onderwijs.

2. Neem stelselverantwoordelijkheid: *Creëer landelijke regie om privacy, keuzevrijheid en onafhankelijkheid van leerlingen en onderwijsinstellingen te waarborgen. Geef coöperaties als SIVON en SURF een sterke rol.*

Inperking keuzevrijheid

Datagebruik kan leiden tot inperking van keuzevrijheid van leerlingen en onderwijsinstellingen. Een voorbeeld zijn bedrijven die zelfs zonder direct met persoonsgegevens te werken leerlingen op basis van dataprofielen benaderen. De bedrijven gebruiken geanonimiseerde data, lijken de privacy te beschermen, maar kunnen dan toch aan leerlingen adviezen geven op basis van hun dataprofiel. De vraag is of dat wenselijk is, want die adviezen beïnvloeden studie- en loopbaankeuzes. Dit is overigens geen vergezocht voorbeeld. In het buitenland krijgen werkgevers al toegang tot digitale platformen met als doel de keuzes van studenten te sturen. De zorg is dat deze praktijken het onderwijsaanbod in Nederland gaan beïnvloeden. Dat zou ten koste gaan van de onafhankelijkheid van onderwijsinstellingen.

Het uitvoeren van *Data Protection Impact Assessments* (DPIA's) om de AVG te handhaven zijn dus noodzakelijk maar nog niet voldoende. Er is meer publieke regie

nodig. Ook is er nog onvoldoende coördinatie, zowel *binnen* onderwijsinstellingen als *tussen* onderwijsinstellingen om zeggenschap over digitale middelen te borgen. Datastromen worden steeds belangrijker in zowel onderwijs als onderzoek maar ze worden nog te weinig als chefsache aangemerkt.

3. Zorg voor op waarden gebaseerde toekomstvisies: *Doe dit landelijk, sectoraal en lokaal. Spreek op hoofdlijnen gedeelde normen af over inclusiviteit, gelijke behandeling, autonomie en welzijn.*

Lopend onderzoek van het Rathenau Instituut laat zien dat naast privacy en digitale veiligheid, er een breed palet aan publieke waarden wordt geraakt door digitalisering van het onderwijs. Het gaat ook om inclusiviteit, gelijke behandeling, autonomie, sociale samenhang en welzijn. Dat zijn geen abstracte begrippen. Ze krijgen concreet vorm in cruciale kwesties. Wanneer elk leergedrag gemeten wordt, durven leerlingen dan nog te experimenteren en fouten te maken? Wat betekenen individuele leerpaden voor de traditionele, klassikale manier van toetsen? Hoe zit het met de professionele autonomie van leerkrachten als leerpaden door algoritmen worden aangestuurd? Zijn effecten van het werken met dataprofielen, zoals discriminatie en inperking van keuzevrijheid, beheersbaar? Leidt flexibel en gepersonaliseerd onderwijs niet tot te veel fragmentatie in het leeraanbod? Wat betekent dat voor de autoriteit van onderwijsinstellingen? En wordt de sociale samenhang niet ondermijnd door onderwijs achter het scherm?

Ook met afdoende publieke regie sorteert digitalisering effecten die niet allemaal wenselijk zijn. Hoewel dit in het onderwijsveld steeds meer wordt erkend, ontbreekt het vooralsnog aan een samenhangende visie op de impact van digitalisering op alle publieke waarden en de randvoorwaarden die vervolgens aan die analyse moeten worden gekoppeld. Het Rathenau Instituut heeft hierover het rapport *Naar hoogwaardig digitaal onderwijs* in voorbereiding dat in oktober dit jaar wordt verwacht.

4. Borg de kwaliteit van digitaal onderwijs: *Zorg voor afdoende ondersteuning en opleiding van leerkrachten. Investeer in onderzoek naar de leeropbrengst van digitale leermiddelen. Voer kwaliteitskeurmerken voor digitale leermiddelen in en kwalificaties voor de digitale onderwijscompetentie van leerkrachten. Maak ook de onderwijsinspectie scherp op onderwijskwaliteit met ICT.*

Adaptief leermateriaal, dat de leerstof automatisch afstemt op het niveau van de individuele leerling, brengt het brede scala aan effecten van digitaal onderwijs duidelijk naar voren. Maar als de software de volgende leerstappen suggereert, welke rol heeft de leerkracht dan nog? Leerkrachten moet opgeleid worden om digitale middelen een effectieve plaats in hun onderwijs te geven. Ook ontstaan er individuele leerpaden die vragen om nieuwe manieren van toetsing en die soms leiden tot negatieve effecten op sociaal gedrag. Ofschoon adaptieve software al op 70% van de basisscholen wordt gebruikt, is er weinig wetenschappelijke onderbouwing van de effectiviteit. Er zijn meerdere producten op de markt maar het ontbreekt vooralsnog aan kwaliteitseisen.

Relevante publicaties

De stand van digitaal Nederland ([Rapport, 2021](#))

Leren digitaliseren ([Blogserie, 2020-2021](#))

Handvatten voor doordachte digitalisering in het onderwijs ([Bericht aan het parlement, 2020](#))

Maak Nederland klaar voor de digitale samenleving van morgen ([Bericht aan het parlement, 2020](#))

Kerssens, N & José van Dijck (2021) 'The platformization of primary education in the Netherlands' in: *Learning, Media and Technology* 46-3 pp.250-263

Pijpers, R. (2021) 'WaardenWijzer: in gesprek over onderwijswaarden en digitalisering', website Kennisnet

Onderwijsraad (2017) *Doordacht Digitaal. Onderwijs in het digitale tijdperk*
